

Інформаційна картина світу як соціокультурна реальність

Розглядається інформаційна картина світу як результат соціокультурного й технологічного розвитку. Обґрунтовується, що розширення інтелектуальних можливостей комп'ютера зумовлює процес формування нового мислення сучасної людини й нових способів усвідомлення дійсності.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформація, картина світу, інформаційні технології, інформаційна культура.

Актуальність проблеми. В сучасних умовах якнайширшого впровадження у всі сфери життя досягнень науково-технічного прогресу надзвичайно зростає значущість людських можливостей адекватно сприймати світ. Сучасні наука й культура зазнають суттєвих трансформацій, а відтак змінюється й наукова картина світу, її норми й ідеали. Виникає нагальна необхідність усвідомити ці процеси, визначитися з типом нової картини світу, що формується.

Разом з тим, *аналіз наукових джерел і публікацій* свідчить про те, що незважаючи на очевидність необхідності опрацювання вказаних проблем, проблема власне інформаційної картини світу ще не отримала належного висвітлення у філософській літературі. Тому *метою* даної статті є спроба ліквідувати деякі окремі прогалини у розумінні досліджуваної проблеми.

Складність проблем, пов'язаних з побудовою смислової моделі певної наявної галузі в рамках сучасної концепції інформаційної технології, знайшла своє віддзеркалення в концепції «апаратна парадигма» [1, с. 35]. Автор цієї концепції, американський професор А.Боргман, стверджує, що сучасна людина, на відміну від людини промислового або допромислового суспільства, все більшою мірою має справу не з безпосереднім об'єктом праці, а з технічними засобами, будова яких їй незрозуміла. Такий тип взаємодії зі світом призводить, на його думку, до максимального відчуження людини від традиційних цінностей. Ми далекі від крайності такої позиції, але інформаційна техніка, звичайно, занурює сучасну людину в абсолютно нову сферу – сферу інформаційного буття.

Під впливом таких ідей, відомий американський вчений А.Інкельс склав

докладний портрет сучасної людини [2, с. 137-138]. На його думку, сучасна людина:

- не відчуває страху або великого психологічного дискомфорту в умовах інформаційного оточення, що змінюється;

- є відкритою новому життєвому досвіду у всіх сферах його існування;

- є схильною формулювати й підтримувати думки з великого числа проблем суспільного життя;

- обізнана про те, що до розгляду будь-якої проблеми можливі різні підходи, і про ці проблеми можуть бути різні думки. Людина позитивно оцінює це різноманіття;

- не просто складає думку на основі випадкових інтересів і міркувань, а прагне робити це на основі об'єктивної й раціональної інформації, більш менш обґрунтованої процедури;

- у своєму сприйнятті суспільного життя орієнтована більшою мірою на сьогодення і майбутнє, аніж на минуле;

- стурбована проблемою контролю над своїм оточенням і проблемою ефективності своєї діяльності;

- схильна до того, щоб довгостроково планувати свою діяльність, як у суспільному, так і в особистому планах;

- вважає, що світ навколо неї можна обчислити, хоча б у принципі. Вона розраховує, що оточуючі її люди й соціальні інститути діють надійно і передбачено відповідно до певних зобов'язань;

- цінує у собі і в інших професійні навички. Саме їх вона сприймає як справедливую основу для різного роду соціальних винагород;

- цінує формальну шкільну освіту;

- керується у своїй поведінці ідеєю особистої гідності всіх людей;

- володіє певним знанням логіки сучасних інформаційних технологій;

- нарешті, є активним учасником формування інформаційної культури.

Досвід ХХ ст. наочно показав, що тотальна реконструкція природи зачіпає

якийсь життєвий нерв сучасної людини. Руйнуючи природу, людина руйнує і те місце, в якому тільки і можливо її існування. Людина руйнує якесь ціле, частиною якого вона є. У цьому контексті і відбувається зміна світобачення: наукова картина світу доповнюється картиною життя. Для картини життя, на відміну від наукової картини світу, характерні два принципові моменти:

- прагнення до отримання всіх необхідних знань умов збереження життя і реорганізації історичної практики відповідно до цих знань;
- розгляд дійсності в образах віртуальної реальності і визначення таким чином реальних наслідків діяльності людини даній історичній ситуації.

Картина життя, будучи актуальною дійсністю, є триалектичною, тобто породжує функціональну тріаду матеріального, духовного й віртуального [3]. Наукова картина світу є формальною дійсністю, відображає об'єктивну і суб'єктивну реальність в їх діалектичній єдності [4, с. 17-18].

Картина життя припускає здатність відбору таких способів життя, які відповідають принципу гомеостазису, тобто такої системи життя, яке підтримує свої основні характеристики в допустимих межах. Картина життя припускає також виявлення і систематичне, організоване й відлагоджене донесення до масової свідомості тих вимог, ігнорування яких нині представляє все більшу загрозу для збереження життя. І часом ці загрози є такими ж малопомітними, як і вплив радіації на організм людини.

Розвиток інформаційних технологій ставить на потік створення інженерно-технічних рішень, що підлягають практичній реалізації, з величезною швидкістю виникають створені людиною нові штучні ареали, конгломерати, автостради, аеродроми, підприємства, засоби зв'язку. Відбувається різке скорочення часу між ідеєю і її практичною реалізацією. Процес розвитку набуває вибухового характеру.

Необхідність постійного засвоєння нової інформації перетворює життя на шлях, схожий з автострадою, де необхідно миттєво реагувати на динаміку ситуацій, а життя тим самим перетворюється на «калейдоскоп подій», що звільняє людину від сенсу життя. У цій ситуації фундаментальна мета сучасної

наукової картини світу – повернення сенсу, що уявляється можливим через сакралізацію зв'язку індивідуального й соціального в картині життя, яка істотним чином доповнює наукову картину світу [4, с. 63-64].

Заглядаючи в майбутнє і намагаючись віднайти основні шляхи еволюції культури в контексті інформатизації сьогодні виникла ціла низка фундаментальних досліджень, що свідчить про величезну й визначальну роль гуманітарних проєкцій інформатизації, яка ще зовсім недавно здавалася чисто технічною. Деякі дослідники беруть як своєрідну точку відліку книгу і простежують еволюційний ланцюжок від письмової до екранної культури. Під екранною культурою мається на увазі комп'ютерна (інформаційна) система в цілому, що дозволяє одержувати, передавати і використовувати наукові або які-небудь інші тексти в єдності з інформаційною структурою, що закінчується інтерфейсом екранної природи.

Дійсно, коли ми використовуємо книгу як джерело знань, то завжди виклад заснований на лінійній мові писемності. Появу на сторінках книги креслень і малюнків змінює якість передачі інформації, поєднуючи одновимірну мову писемності з мовою образотворчого мистецтва (площинною, двовимірною). Потім з'являється кінематографічний і телевізійний способи передачі реальної послідовності руху у замкнутому просторі екрану. Отже, сторінка книги, «оживає» з появою телебачення, стає предметом домашньої культури, а дисковод дає можливість зворотного зв'язку з екраном і в сукупності з оптичним диском виходить варіант книги з комп'ютерними сторінками. Процес мініатюризації і вдосконалення комп'ютерної техніки ведуть до того, що персональний комп'ютер являтиме собою книгу, скажемо «Війна і мир», з якою людина вестиме діалог і персонажі якої відповідатимуть за допомогою екрану дисплея або за допомогою синтезованого комп'ютером голосу. Виходячи з цього, культура комп'ютерної сторінки є не що інше, як трансформована книжкова культура, певний підсумок еволюції книги Кирила і Мефодія. Які ж якісно нові можливості комп'ютерної сторінки з комп'ютерної книги?

По-перше, принципово інші, аніж у класичній книзі, можливості діалогу,

перенесеного на індивідуальний екран. У зарубіжній літературі вже з'явилися поняття «полілог» (широкий обмін думками, значеннями, в які вступає кожен новий автор і кожен новий текст) і «інтертекст» (взаємодія між текстами), які піднімають на новий рівень те, що відоме в літературі і мистецтві як поліфонія [5-6]. Отже, в умовах інформатизації і наявності глобальних інформаційних мереж комп'ютерна книга стає складовою глобального полілогу, що охоплює в перспективі все людство і його культуру. По-друге, небачена мобільність і мінливість змісту й оформлення комп'ютерної сторінки буквально підштовхують читача-глядача до діалогу з нею. По-третє, принципово інакше починає впливати її потенційна надемність, що забезпечується глобальною мережею баз даних, баз знань і експертних систем, до яких можна підключити кожен індивідуальну екранну книгу, зробивши її книгою «тисячі і одного» автора.

Отже, необхідно погодитися з низкою зарубіжних і вітчизняних авторів, що настає нова форма інформаційної культури. У той же час, вона продовжує і розвиває щонайширші можливості книжкової культури. І так же, як книга стала матеріальним носієм художньої, наукової, сакральної і буденної форм світової культури, так і комп'ютерна сторінка непередбачуваним чином розширює соціокультурний діапазон, але на новій інформаційній основі. Йдеться про непередбачуваність у сенсі переходу від жорстко фіксованого тексту («що написано пером, не вирубати сокирою»), характерного для класичної письмової культури, до «м'якого» тексту (текст на екрані комп'ютера з його миттєвою готовністю до трансформації).

Це підтверджує ретроспективний аналіз історії розвитку подібних явищ. Так, для переходу від усного способу навчання до письмового було потрібно близько 0,5 млн. років, від письмових форм до друкарських – 5 тис. років, від друкарських до форм, що підготували «інформаційну книгу» (радіо, телефон, кіно), – близько 500 років. І нарешті, приблизно за півстоліття відбувся перехід до інформаційних форм культури знань (кабельне телебачення, відеомагнітофони, персональні комп'ютери). Ще один приклад, як нова

технологія дозволяє модернізувати традиційний, але достатньо трудомісткий процес видання словника. У 1989 р. в Оксфорді у досить стислі строки був виданий знаменитий Оксфордський словник англійської мови. Нагадаємо, що для випуску першого видання було потрібно 45 років (1884-1928 рр.) Для порівняння: «Енциклопедія» Д.Дідро писалася протягом тридцяти років, з 1751 по 1780 р., 125 авторами. Вся «Енциклопедія» нараховувала 35 томів, куди увійшли 71818 статей і 2885 гравюр. Сам Дідро вважав, що «мета «Енциклопедії» – зібрати знання, розсіяні по всій землі, представити їх в систематизованому вигляді своїм сучасникам і зберегти для людей, які прийдуть після нас; щоб праці минулих століть не опинилися марними для століть прийдешніх; щоб наші освічені нащадки стали також щасливішими за нас, і щоб не померли ми, не заслуживши подяки людського роду» [7, с. 206].

Нинішнє видання, назване не словником (dictionary), а словником на дисках (disktionary), є цифровим записом 6 млн. слів на одному (максимум двох) дисках, які доступні широкому колу осіб. У цілому, зараз важко окреслити певні межі прийдешніх змін, проте абсолютно ясно, що разом з традиційними типами інформаційної культури – особистим контактом (культурою безпосереднього спілкування – базовим шаром людської цивілізації) і книжковою культурою вже складається новий тип культури, а саме культура, заснована на мікропроцесорній інформаційній технології. Про специфічність інформаційної культури, що складається, на основі синтезу комп'ютера з відеотехнікою, засобів зв'язку і каналів передачі інформації говорить навіть той факт, що якість засвоєння інформації зростає у міру переходу від просто візуальних до аудіовізуальних засобів. Так, наприклад, є експериментальні дані, що людина запам'ятовує лише 10% з прочитаного, 20% з почутого, 30% з побаченого. Якщо ж вона чує і бачить, рівень запам'ятовуваності підвищується до 50%, а якщо чує, бачить і потім обговорює – то й до 70%. Застосування аудіовізуальних засобів до того ж скорочує на 40% необхідний для навчання час і на 20% збільшує обсяг засвоєної інформації [8-9]. Саме тому слід чекати, що і продуктивне мислення дістане великі

можливості для своєї роботи, оскільки нова інформаційна техніка звільняє людину від рабського проходження початковим «тут і тепер», занурюючи її в неосяжні простори інформаційного буття.

Дійсно, «екранно-динамічне діалогове моделювання» [10, с. 21] на основі сучасної мікрокомп'ютерної техніки забезпечує вражаючі можливості і відкриває якісно інші горизонти у сприйнятті потоків інформації і в переробці цієї інформації саме за допомогою візуалізації. Немає сумніву, що принципова новизна полягає не в стисненні інформації і подальшому її уявленні в легко осяжній відео- й аудіовізуальній формі. Новизна починається з переорієнтації здорового глузду дослідника на інтелектуальну образність, що не має меж. Те, що раніше було лише підвладне силі абстракції, тепер за допомогою екранного дисплея переводиться в чуттєво сприймане, і з нього вже будуються легко осяжні аналогові моделі, скажімо, будови й розвитку Землі, дрейфу материків тощо. З філософської точки зору важливо відзначити, що такий поворот в методології – не нова гілка в науці, а з точки зору інформаційного підходу – ступінь усвідомлення об'єктивної сфери самої себе як науки, що адекватно розглядає свій предмет як надскладну систему в рамках наукової картини світу. Величезний спектр об'єктів таких наук, як геологія, астрономія, аеродинаміка, біологія, медицина, економіка, соціологія, глобальна екологія і багато інших, мають потребу для своєї самосвідомості в такому підході. Цілком зрозуміло, що достатньо швидко розширюватиметься діапазон впливу нової методології на всі сфери мислєдїяльності, а отже, і життєдїяльності, формуючи новий тип культури – культури інформаційного буття. Правда, в основі цих змін залишається одвічна проблема взаємин природи і знання про природу в контексті інформаційної картини світу – проблема знання й інформації.

Що ж нового несе в собі інформаційна культура у своєму достатньо вираженому вигляді? По-перше, новий тип спілкування, що дає можливість вільного виходу особи в інформаційне буття. По-друге, свободу виходу і доступ до інформаційного буття на всіх рівнях від глобального до локального, оскільки внутрішньонаціональний, внутрішньодержавний тип інформаційного

буття є так само обмеженим, як і національна наука або щось у цьому сенсі. По-третє, звільнення людини від рутинної інтелектуальної роботи підвищує продуктивність мислення і, звичайно, змінює його форму, формуючи новий тип мислення. Серед рис, що визначають його, вже сьогодні яскраво виявляється орієнтація останнього на саморозвиток і самонавчання. Одним з конкретних прикладів такого роду є популярна у США й Англії система відкритих університетів. По суті, це заочне навчання, але таке, що використовує всі новітні засоби інформаційної мікроелектроніки – радіо, електронну пошту, відеотехніку, кабельне й супутникове телебачення, комп'ютери і т.п., тобто все те, що допомагає подолати простір і час. Крім того, в деяких країнах ця форма самоосвіти (США, Англія, Канада, ФРН і низка інших) підкріплюється діючими системами відеотексту, за допомогою яких можна одержувати будь-яку інформацію з бібліотеки (архіву), не виходячи з будинку у будь-який час.

Очевидно, орієнтація індивіда на самоосвіту – це ще не форма зміни розумової діяльності, а ось як відобразиться на продуктивності мислення поява комп'ютерної техніки, яка не тільки використовує заданий алгоритм, а й здатна сама створювати свої власні правила за допомогою аналізу різних результатів і прикладів – питання відкрите. Йдеться про нейрокомп'ютери. В даний час нейрокомп'ютери виходять із стадії дослідних розробок і стають комерційними. З'явився досвід використання нейромереж в самих різних галузях. Так, фірма Behaviorstics продемонструвала роботу нейрокомп'ютерів у банківській справі для визначення ступеня надійності клієнтів, що беруть позики. Професор Каліфорнійського університету Дж. Елман показав ефективність нейрокомп'ютерів для розпізнавання мови і перетворення її в текст, причому допускається мова без роздільної вимови слів [11, с. 36-41].

Втім, серед діючих зразків є не тільки електронні стенографістки, що перетворюють розмовну мову на друкарський текст, але і «зрячі» контролери, що «чують». Наприклад у нью-йоркському аеропорту Кеннеді змонтована нейропроцесорна система з виявлення у пасажирів або в багажі пластикової вибухівки. Нейрокомп'ютери вже сьогодні виконують функції правої півкулі

людського мозку – розпізнають потрібні об'єкти серед тисячі інших, читають і редагують, одним словом, роблять те, на що здатна була досі лише людина.

У цьому сенсі і виникає проблема, про яку задумувався ще Норберт Вінер. У книзі «Кібернетика і суспільство» він говорить про небезпеку знецінення людського мозку. Цілком зрозуміло, що розвиток комп'ютерної техніки в її зрілому вигляді не може не привести до якісно нових форм включення праці в наше життя. Дотепер у нас соціально вигіднішими були відсталі форми організації праці, тобто вітчизняний варіант підвищення організованості й дисципліни заснований на тому принципі, що працівника потрібно ставити в найбільш незручне для нього становище. Ця ідеологія йде ще від системи Тейлора і є характерною для конвеєрного виробництва. У технологічно розвинених країнах вона змінилася протилежним принципом, за яким працівника вигідніше поставити в найбільш зручні для нього умови.

Ці радикальні зміни у характері праці повинні лежати в загальному руслі підйому культури сучасного суспільства, яка певним чином залежить від можливостей комп'ютеризації. Один з чинників, що лежить на поверхні, – це розширення інтелектуальних можливостей комп'ютера, яке в сполученні з людиною дає початок процесу формування нового дослідницького мислення сучасної людини практично у всіх сферах життєдіяльності.

Таким чином, узагальнюючи сказане, доходимо *висновку*, що сьогодні сучасна наука існує вже в стані постнекласичної раціональності, подолавши перехід від некласичної раціональності, враховуючи при цьому взаємовплив знань про світ і людину у науковій картині світу не тільки зі складними процесами у сьогоднішній науці, але і з соціокультурними структурами діяльності людини й суспільства. Постнекласичні концепції опираються на проблемні точки попередньої наукової картини світу, особливим чином знімаючи їх суперечність і визначаючи нові міждисциплінарні предмети.

Інтеграція різних галузей знань і наукових дисциплін дозволяє показати універсальний характер загальних для світу культурних законів природи, людини і суспільства. Соціальна інтеграція є ключовим створюючим поняттям при

характеристиці становлення багатоструктурної й багаторівневої інформаційної картини світу як соціокультурної реальності.

Як справедливо зазначає Т.Луцуценко, процес породження нового типу цивілізації пов'язаний із семантикою особистості, а також кількістю та якістю інформації, яка циркулює у структурі людини. Формування семантичної парадигми особистості відбувається завдяки дії механізму суб'єктивації – обробки інформації, що надходить ззовні [12, с. 454]. Відтак, інформаційна картина світу як соціокультурна реальність, характеризується тим, що основним продуктом і ресурсом тут є інформація як нова категорія матерії і відбувається інформатизація суспільства, яке визначається як суспільство, де більшість працюючих зайнята виробництвом, зберіганням, переробкою й реалізацією інформації.

В рамках інформаційної цивілізації, що формується, змінюється масив доступних діяльнісних процедур у широкому спектрі людської діяльності, тобто змінюється не тільки інструментальна частина інформаційної діяльності, але й сама людина. Отже, трансформується її інформаційна культура, під якою розуміється вміння цілеспрямовано працювати з інформацією, використовувати її, обробляти, зберігати й передавати, тобто вона визначає рівень інформаційного спілкування. В результаті формується нове бачення людиною дійсності – інформаційна картина світу.

Список використаних джерел

1. Borgman A. Technology and the character of contemporary life. – Chicago-London, 1984. –134 p.
2. Косов Г.В., Редько Л.Л. Введение в социологию и политологию. – Ставрополь: Ставропольсервисшкола, 2001. – 192 с.
3. Дзьобань О.П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: Монографія. – Харків: Майдан, 2013. – 360 с.
4. Метаобразование как философская и педагогическая проблема. – Ставрополь: Изд-во СГУ, 2001. – 163 с.
5. Ученова В.В. Полифония текстов в культуре. – М.: Омега-Л: ИМПЭ, 2003. – 389 с.
6. Синцова С.В. Словесное творчество – солярис новых искусств. – Казань: Казанский гос. энергетический ун-т, 2007. – 147 с.
7. Быковский Б.Э. Энциклопедисты // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1978. – Т. 30. –

С. 206.

8. Физиология человеческой памяти: Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://works.tarefer.ru/10/100028/index.html>.

9. Сколько информации мы запоминаем?: Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.rsd.in.ua/topic/1083>.

10. Прохоров А.В., Разлогов К.Э., Рузин В.Ф. Культура грядущего тысячелетия // Вопросы философии. – 1989. – № 6.

11. IEEE Spectrum. – 1988. – №3. – Vol. 25. – P. 36-41.

12. Лугуценко Т.В. Медійна основа втрати культури // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М.Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 68 (№ 1). – С. 452-456.

Данильян О.Г., Дзевань А.П. Информационная картина мира как социокультурная реальность

Рассматривается информационная картина мира как результат социокультурного и технологического развития. Обосновывается, что расширение интеллектуальных возможностей компьютера предопределяет процесс формирования нового мышления современного человека и новых способов осознания действительности.

Ключевые слова: информационное общество, информация, картина мира, информационные технологии, информационная культура.

Danilyan O.G., Dzeban A.P. Informative picture of world as socio-cultural reality

The informative picture of world is examined as a result of socio-cultural and technological development. It is grounded, that expansion of intellectual possibilities of computer predetermines the process of forming of new thought of modern man and new methods of awareness of reality.

Keywords: informative society, information, world picture, information technologies, informative culture.